

SMRŤ AKO TÉMA ETNOLOGICKÉHO VÝSKUMU

Kontakt mŕtvych so živými v kontexte predstáv o smrti v súčasnosti

Martina Bocánová, Katedra etnológie a mimoeurópskych štúdií, Filozofická fakulta Univerzity sv. Cyrila a Metoda, Trnava

Text sa zameriava na živé predstavy o smrti, posmrtnom živote a kontaktoch mŕtvych so živými, ktoré sú akceptované aj v súčasnosti, poukazuje na historické kontexty a reálie, ktoré pretrvávajú až do súčasnosti vo vidieckom, ale i v mestskom prostredí. Práca dáva dôraz na ľudové predstavy o svete, smrti, zomieraní a viery v predzvesti smrti, ktoré predstavujú zložitý komplex vytvorený prepojením starých archaických predstáv o smrti, ľudovej religiozity, osobných preferencií, aktuálnych duchovných prúdov a racionálnych poznatkov. V texte je kladený dôraz na výpovede informátorov ako zdroj poznania o skúmanej téme.

Smrť patrí k ľudskej skúsenosti, s ktorou sa musí určitým spôsobom vyrovnáť každý jednotlivec i širšie spoločenstvo, zasahuje ľudí v ich najosobnejšej sfére, vyvoláva záujem človeka o ňu i o možný posmrtný život vo všetkých kultúrach. Táto všeludská skúsenosť umožňuje, okrem iného, i vytvorenie tém vedeckého bádania, ktorého zistenia vypovedajú veľa o povahe jednotlivých kultúr, špecifikách náboženského života, predstavách o zásvetí či kontaktoch s bytosťami iného sveta a sveta predkov. Ľudové predstavy o svete, smrti, zomieraní a viera v predzvesti smrti predstavujú zložitý komplex vytvorený prepojením starých archaických predstáv o smrti, ľudovej religiozity, osobných preferencií, aktuálnych duchovných prúdov a racionálnych poznatkov.

Chápanie smrti a posmrtného života prešlo určitým vývojom, vykazuje špecifické prvky pre rôzne kultúry v čase i priestore.¹ Podľa ľudovej viery je smrť sprevádzaná odchodom duše z tela.² V minulosti sa človek spravidla na smrť pripravil. Tiež sa verilo, že príchod smrti rozpozná on alebo jeho blízky, že smrť na seba určitými spôsobmi upozorní. V jednotlivých kultúrach sa vyprofilovali rôzne predzvesti smrti, z ktorých viaceré pretrvali do súčasnosti, často v minimálne zmenenej forme. V poverových predstavách dodnes evidujeme vieru v predzvesti smrti, ktoré prichádzajú formou zvláštnych znamení, netypického správania sa zvierat, ale i vo forme snov či videní. Ľudia verili, že dobrá smrť je odmenou za statočný život.³ Takou bola smrť, na ktorú sa mohol jednotlivec pripraviť a prišla po plodne prežitom živote v súlade s normami a hodnotami spoločnosti. Náhla smrť, ktorá prišla nečakane, kedy sa človek nemohol rozlúčiť so svojimi blízkymi a dať do poriadku majetkové záležitosti, nebola považovaná za dobrú.⁴

Keďže v minulosti ľudia zomierali v kruhu rodiny, bola považovaná za prirodzenú súčasť života.⁵ Smrť bývala vnímaná v rôznych podobách, stretávame sa s ňou v antropomorfovannej forme ešte i dnes, či už v podobe kostlivca, starej, ale i mladej ženy.⁶ „*Keď bola vojna, môj otec bol na vojne. A vybuchla pri ňom bomba. A tak nešťastne, nezabilo ho, nič, len ohluchol na ucho jedno a normálne ho zasypal kopec hlíny. A on tam asi deň bol v tom kopci. A len si tak hlinu odhrňal po kúštičku, lebo bol tak na bruchu tvárou dolu, dýchal po troche, aby ho to viac nezasyvalo. A naraz išiel jeho kamarát ho hľadať po boji, prešiel aj tri razy ten kopec. A naraz, na tom kopci sedela žena, pekná... A volala ho: Že pod' sem. A on, že ide. Ale vyzerala jak Turkyňa, bola zahalená. On keď sa približoval, furt tam sedela a ukazovala mu do zeme.*

Akoby chcela niečo vyhrabať. A keď prišiel k nej, tam nebola. Vôbec. A on ti naraz začal, ako tam sedel, začal hrabať a vyhrabal ho. Vyhrabal ruku. Našiel ho. Ináč by zomrel.“ (Informátorka, 1926, okres Trnava.)

Zomieranie a smrť malo silný náboženský kontext, pre ľudí bolo dôležité zomierať, zomrieť a byť pochovaný po kresťansky. Odchýlky v tejto línii ako v prípade samovrahov boli vnímané veľmi negatívne a poznačili určitým spôsobom celú rodinu.⁷ Najneskôr na smrteľnej posteli sa musel človek zbaviť všetkých priťažujúcich vplyvov – vyrovnáť svoje dlhy, dať do poriadku rodinné, majetkové a právne záležitosti, absolvovať svedek a prijať posledné pomazanie. V ľudovom prostredí sa stretávame s úctou k zomieraniu a smrti, snahou zabezpečiť zosnulému pokojný, nerušený odpočinok, o správne odprevadenie človeka na druhý svet, tiež sa stretávame so snahami, aby sa už jeho duša medzi živých nevracala.⁸

Ľudia sledovali skonávanie človeka a následne ho vyhodnocovali v kontexte uznávaných noriem. Ťažký skon sa považoval za nepriaznivé znamenie, usudzovalo sa z neho, že človeka niečo ťaží, osobitne sa predpokladalo problémové zomieranie tam, kde sa verilo, že sa dotýčny zaoberal magickými praktikami. Zomierajúcemu sa snažila rodina pomôcť, pokiaľ skonával dlho – kládli ho na zem, rozvázali uzly či odomykali zámky v dome. Mŕtvemu sa prejavovala osobitná úcta a s jeho telom sa narábalo s rešpektom. Zatlačenie očí a zavretie úst sa považovalo za pietny akt, ktorého vykonanie prináležalo najbližším rodinným príslušníkom. Mŕtvy býval vystretý v dome, v ktorom zomrel, a rodina a známy sa pri ňom modlili a spomínali na neho. Tento prvok upadol do ústrania s budovaním domov smútku a čoraz častejším zomieraním v nemocničnom zariadení.⁹ Vstúpenie inštitúcií do poslednej fázy života človeka zmenilo niektoré postoje k zomierajúcim. Smrť prestala byť pravidelnou súčasťou života a zomieranie začalo prebiehať mimo rodinného kruhu. V minulosti¹⁰ prichádzali do kontaktu so smrťou všetci ľudia, vrátane detí a smrť bola skutočne vnímaná ako prirodzená súčasť života, situácia, ktorá má svoje stabilné miesto v kolobehu života. Pri posledných chvíľach života sa snažili ľudia zomierajúcemu pomôcť – materiálne (vytvorenie

Posledná rozlučka manželky a dcery so zosnulým. Trnava 1979. Foto archív rodiny Sninčakovej a Kulisievičovej.

počitu pohodlia a eliminovanie rušivých vplyvov, ktorým mohol byť aj plač a žialenie vo vyššej miere), ale i duchovne (posledné pomazanie, zmierenie sa s najbližšími, vyplnenie poslednej vôle, uľahčenie skonu položením na zem a podobne). Starostlivosť o mŕtve telo patrila ženám, tie zosnulého umyli, mužov oholili, obliekli do vopred pripraveného odevu. Život v dome sa spomalil, ľudia sa obliekli do smútočného oblečenia, rozprávali sa potichu, spev a smiech sa považoval za nemiestny prejav. Pri manipulácii s telom sa dával pozor na prípadné chyby, bolo potrebné hlavne zamedziť zneužitiu niektorých vecí, ktoré prišli do kontaktu s telom na čiernu mágiu.¹¹ Truhlu k hrobu niesli spravidla muži z najbližšieho príbuzenstva, táto posledná služba bola považovaná za prejav úcty voči rodine zosnulého i jemu samotnému. Neskôr sa rakva vozila na ozdobenom koči, prípadne¹² na vozíku potiahnutom čiernym súknom. Posledným aktom rozlúčky pozostalých s mŕtvym človekom bolo symbolické vhadenie hrudky hliny do hrobu.

Väčšina pietnych a zvykoslovných prvkov sa preniesla na oblasť pochovávanía, prípravy a realizácie pohrebu a následnej starostlivosti o hrobové miesto. V 20. storočí sa zmenil aj postoj cirkvi k samovrahom, čo bolo významným prvkom s nemalým pozitívnym dopadom nielen na zosnulého, ale i na pozostalých. Telo sa už mohlo uložiť na posledný odpočinok do vysvätenej pôdy na cintoríne a nie za jeho múry alebo na odľahlejšie miesto, ako bolo dovtedy zvykom. Napriek mnohým opatreniam sa predsa mohlo stať,¹³ že duša zosnulého sa vracala na tento svet. Duša nebožtíka sa mohla vracat medzi živých, pokiaľ mu napríklad nebolo splnené posledné želanie alebo mu príbuzní zabudli dať niečo osobné do truhly, ale i v iných prípadoch, na ktoré poukážeme neskôr. Svoju prítomnosť dávala najavo najčastejšie hlukom a spôsobovala nepokoj medzi príbuznými. Tí sa snažili čo najskôr zistiť príčinu takýchto javov a vyplniť žiadosť zosnulého.

V ľudovom prostredí bola smrť symbolicky previazaná so spánkom, čo sa prejavilo aj v spôsobe komunikovania o smrti a zomieraní. Sen sa stal aj prostriedkom možného kontaktu s predkami, v sne sa mohli zjaviť a komunikovať s živými.¹⁴

Predzvesti smrti

Zomieranie patrí k citlivým fázam života človeka. Prichádza pri ňom k výraznému uvoľneniu emócií, prelínajú sa tu reálne faktory s nadzmyslovými prvkami, ľudia sú citlivejší aj na drobné vybočenia z bežných predstáv a rutiny. Dnes, tak ako aj v minulosti, existuje viera v možnosť rozpoznanía predzvestí smrti.¹⁵ Škála týchto znamení je menšia oproti minulosti, avšak stále dostatočne veľká a rozmanitá, aby mohla byť predmetom etnologickeho výskumu. Umenšenie týchto predzvestí súvisí s viacerými faktormi, medzi nimi ako najvýraznejšie sa javí napríklad aj to, že čoraz menšie množstvo ľudí žije na vidieku v kontakte so zvieratami, tiež umiestňovanie ťažko chorých a zomierajúcich do nemocníc, hospicov, rôznych ústavov a iné. Predovšetkým zmeny správania sa zvierat vnímali ľudia ako určujúce vo vzťahu k smrti človeka. Najznámejším je vysvetľovanie kuvikania kuvika, ale i zvláštne správanie sa iných zvierat, ktoré mali vzťah k umierajúcemu. „*To týždeň pred tým ako zomrel [otec informátora] sa nám pes stratil. V živote od neho neodišiel na krok, stále len s ním. A potom... Len vybehol z brány a nebolo ho. Hľadali sme ho a nič. Už som aj po priekopách hľadal a pri ceste, či ho auto nezrazilo, a nič. Zem po ňom zlahla. Tak to cítil asi... Nemal už prečo byť v tom dome. Už tam smrť postávala.*“ (informátor, 1948, okres Trnava).¹⁶ „*Keď mocno zavýja pes, vtedy bude vraj smrť. Keď zavýjal, tak sme sa báli, lebo to že bude smrť, v dome alebo u susedov niekde blízko. Báli sme sa, lebo pes to cíti, on to tak cíti a inak nejako zavýja... Alebo psy strašne zavýjajú. Tak sa starí aj dnes pýtajú : Kto zomrie? Kto bude mŕtvý?*“ (Informátorka, 1935, okres Dunajská Streda.) Kuvikanie kuvika je doložené

už v najstarších národopisných záznamoch. „Predpovede smrti, to keď kuvik kuviká...“ (Informátorka, 1946, okres Nitra.)

Menej známym, avšak stále živým príznakom nastávajúceho nešťastia je zvláštne správanie sa vtákov – strata ich plachosti, krúženie vo veľkom množstve nad domom a podobne. Za predzvesť veľkého nešťastia sa považuje vletenie vtáka do okna v snahe preraziť sklo. „Buchlo niečo strašne. Tak som vstala a pozerám... Bože môj, čo je toto? A na okne v kuchyni, ako som do svetla pozerala, normálne telo vtáka odtláčené na okne. Úplne celé z rozťahnutými krídlami. A hneď ma napadlo, J... môj, či sa ti niečo nestalo, či je všetko v poriadku. Aj mame som to ukazovala. Tá hneď že, niečo sa stalo, niečo bude... Strašne som nepokojná bola. Volala som mu. Ale už bolo neskoro, neskoro. Už sa zabil.“ (Informátorka, 1977, okres Trnava.) Zvláštne správanie sa vtákov ako znamenie blížiaceho nešťastia vyhodnotila aj nasledujúca výpoveď. „Pozerala som na ich dom, tento tu hneď. A ti pozerám, že to čo je? Len na tých drôtoch, len nad ich domom, tolko lastovičiek. Strašne veľa. Len tam. Aj som dcéru volala, že M..., pozeraj, tam hádam sa aj niečo príhodi. A aj tak bolo. Gazda im umrel.“ (Informátorka, 1945, okres Žilina.)

Predzvesťou smrti alebo tragédie môžu byť aj zvláštne zvuky v dome – pukanie dreva, nábytku, prípadne rozbitie sa predmetov zo skla bez zjavnej vonkajšej príčiny. „Tak starí vraveli, že keď počuješ pukať nábytok, skrine, trámy, to nie dobre. Že to volakto isto pôjde na onen svet.“ (Informátorka, 1940, okres Zvolen.) Podobne na inom mieste: „Nikdy keď v dome niečo puká, práska, buchot robí, nie je dobre. Nikdy. Či zlá novina, či nešťastie, smrť v rodine. Taká je pravda. Vždy tak naši vraveli a ja tomu aj verím podnes.“ (Informátorka, 1949, okres Vranov nad Topľov.) „V obývačke sme sedeli a zrazu rachot. Taká misa na tortu, podnos, len na dvoje sa rozpukla. Až cez tú nožičku... My sme sa čudovali, že čo sa stalo... A mamka začala... Bože môj, to len hádam dakto neumrel? A hneď išla telefonovať... A aj tak bolo. Teta nám umrela. Tá čo dala mamke ten podnos.“ (Informátorka, 1977, okres Zvolen.) Podobne znamením smrti je aj spadnutie obrazu alebo samovoľné zastavenie sa hodín v dome. Hodiny však bolo zvykom zastavovať aj hneď po úmrtí. „Keď zomreli, zastavili sa hodiny. Volakedy bolo zrkadlo medzi oknami, zakrývalo sa bielou šatkou. Pokiaľ mŕtvola v dome ležala, bolo zakryté. Hodiny... Prestal už pre neho čas. Zlé je vidieť mŕtvolu v zrkadle.“ (Informátorka, 1949, okres Nitra.)

Predzvesťou smrti môžu byť zvláštne zvuky a to nielen v domoch. Do tejto kategórie radujeme aj zvonenie zvonov, ktoré informátori vyhodnotili ako niečím odlišné od bežného zvuku, ktorý vydávajú alebo aj zmenu poveternostných podmienok. „Keď zvonky zvonja, starí ľudia rozprávajú: Ej, tak hlasno tie zvonky zvonja, za chvíľku zasa volakto zomrie. Alebo keď

Prenášanie truhly na vozík, na ktorom je umiestnený kríž. Trnava 1979. Foto archív rodiny Sninčakovej a Kulisievičovej.

Smutočný sprievod. Trnava 1979. Foto archív rodiny Sninčakovej a Kulisievičovej.

silný vietor duje... To bol zlý človek. Keď bola bosorka alebo taký chlap, čo vie... Tak povedali... Ej, tá bola bosorka, keď taký vietor fúkal cez pole.“ (Informátorka, 1949, okres Nitra.)

Za znamenie smrti sa považuje aj sen, ktorý je niečím zvláštny. Pocit, že sa jedná o sen s výnimočným významom, informátori špeciálne zdôrazňujú, i keď sa môže zdať, že príbeh sna prezentuje bežnú skutočnosť. Niektoré symboly sa však stále vysvetľujú v kontexte žitých tradičných predstáv a vysvetlení a ich význam je, medzi ľuďmi, ktorí veria na dôležitosť snov, nespochybniteľný. *„Aj v sne človek zistí, že sa voľačo stane. So špinavou vodou keď sa sníva, keď padá omietka z domu, biele handry alebo dosky, to je ako truhla. Jama, aj keď okno akože niekto vyskočí, to znamená, že volakto zomrie v rodine.“ (Informátorka, 1943, okres Nitra.)* Podobne vieru v sen, ktorý môže predznamenať nešťastie, nachádzame aj v strednej a mladšej generácii, čo potvrdzuje pretrvávanie predstáv až do súčasnosti. *„Aj sneh... To nie dobre. Mne sa tak snívalo... V snehu som sa s ňou prechádzala a na pole sme išli trhať cesnaky. V tom snehu. Nie je tak dobre. Sneh a svadobné šaty, to tak sa hovoríeva, že aj nevestu v sne vidieť, to je nešťastie, smrť. A zuby trhať, vidieť, to tiež.“ (Informátorka, 1973, okres Trnava.)* Viera v možnosť predpovedania smrti a nešťastia vďaka snom má takú intenzitu, že ľudia, ktorí veria ich výkladu, podriaďujú svoje správanie sa a konanie tomu, aby sa vyhli prípadným neželaným skutočnostiam. Sen sa pritom nevníma ako predzvesť nezmeniteľného osudu, ale informátori chápu takýto „živý sen“ aj ako výstrahu či napomenutie, ktoré ich má od negatívnych skutočností uchrániť.

Ľudia, ktorí častejšie deklarovali, že mali „živé sny“, boli posudzovaní s obavami a pozorovanie počas terénnych výskumov nám potvrdilo, že ich známi sa vyhýbali rozprávaníu na uvedenú tému z obavy pred niečím, čo by mohlo poznačiť ich životy. *„Na tie sny, to je pravda. Mne keď sa voľačo také sníva, vždy sa to splní. Keď moja svokra zomrela, tri dni sa so mnou nerozprával. Ja som povedala: Snívalo sa mi, vieš čo, že sme išli do J. a mama prišla taká vyobliekaná a dozadu ručník a ja som povedala: Mama, čo robíte? Zabíjali sme. Tak som ju videla, ako takú mladú. A ja za chvíľu som ťahala drevené koryto do záhrady a vešala som z toho šaty. A mama o týždeň zomrela. Ja som to vyprávala jemu. Ty, voľačo sa stane*

Posledná rozlúčka pred uložením truhly do zeme. Trnava 1979. Foto archív rodiny Sninčákovej a Kulisievičovej.

v J. *Mama hádam bude nezdravá. A potom prišlo, mamu zobrali do nemocnice a chudera aj zomrela. Tri dni so mnou nerozprával, že som bosorka.*“ (Informátorka, 1945, okres Nitra.) V závere môžeme konštatovať, že určité konanie, javy a predmety v špeciálnych konšteláciách a vzťahoch sú považované za predzvesti smrti. Ide hlavne o videnie starého človeka ako mladého a vitálneho, pekne oblečeného, ktorý odchádza na cestu, videnie nevesty v slávnostných šatách, zabíjanie zvierat a práca s mäsom a krvou, brodenie sa v snehu, symbolicky jama, dosky, korytá a znečistená voda. Osobitne sa poukazuje na pranie a vešanie bielizne, ktoré sa vysvetľujú ako predzvešť smrti. Napríklad na Slovensku existuje viera, že počas vianočných sviatkov nesmie byť vyvesená bielizeň, pretože by uhnul gazdovi statok, prípadne by to malo zlý vplyv na prospievanie detí.

K predzvestiam smrti môžeme zaradiť aj videnia, ktoré, podľa informátorov, dokumentujú prepojenie s iným svetom. *„Bolo leto, mala som otvorené okno. A naraz som sa zobudila, akoby zo strechy rinčalo a sypalo sa sklo, padalo na dvor. Tak som sa prelakla... Naraz som sa pozrela do zrkadla a tam bol taký tieň. A videla som v tom zrkadle krásnu bielu postavu zboku, mala taký závoj biely s takým niečím bledomodrúckým tam trošku bolo. Biele šaty a bola zboku, nevidela som tvár, lebo ten závoj ju zakrýval. Som sa posadila na posteli a som sa pozerala na to zrkadlo a tá postava sa pomalinky, pomalinky schovávala do toho zrkadla. Ešte som tak z postele vykukla, keď sa jej taký kúšтик toho závoja so šatami tak ešte tam schoval. Pozrela som sa na hodinky a boli tri hodiny. Vystrašená som bola síce, ale zaspala som. A na druhý deň ráno volali nám z P., že moja sestra sa otráвила a že celú noc bojovala teda o život. A okolo tretej sa prebrala, že ju zachránili, že nezomrie.*“ (Informátorka, 1949, okres Trnava.)

Do kategórie predzvestí smrti môžeme zaradiť aj iné znamenia, ktoré ľudia následne dešifrujú ako predzvešť budúcej smrti v rodine. V predstavách ľudí rezonuje presvedčenie, že niektorí ľudia vedia, že sa blíži ich posledná hodina. Pre ostatných je znamením možného konca života napríklad výrazné zlepšenie zdravotného stavu. *„Otec mi len ležali, zle bolo. Ale v ten deň, vtedy vstali. Že mu je lepšie. Prišli za mnou do záhrady. A ja že: Otec, čo tu robíte? Máte ležať. A on mi povedal, že mi pomôže jabĺčka zberať. Aj sme ich ešte všetky do pivnice ponosili. Ešte mi s drevom pomohli. Potom, k večeru, že už si idú lahnúť. Unavený boli. A aj*

Spomínanie na mŕtveho. Ladice polovica 20. storočia. Foto neznámy archív.

tak bolo. To bolo naposledy, čo som si otca videl.“ (Informátor, 1977, okres Žilina.) V iných prípadoch sa potvrdzuje rodinou spätne interpretované správanie zosnulého ako lúčenie sa týmto svetom. „Išla som s mamou k doktorovi. To som ja musela skoro prísť, o šiestej. Aj ju umyť, pripraviť. A ona sa tak motala, pomaly sa chystala. Ešte si tak modlitebnú knižku na stole upravila a spustila na ňu ruženček. Tak si ju narovnala, že: Aby ste nemali potom robotu. A keď sme z bytu odchádzali, tak sa po ňom tak dlho obzerala a potom povedala: Tak teda poďme. A vonku keď bola, tak sa pozerala dlho na stromy, na všetko. A keď sme prišli, tak si ľahla a keď sa zobudila, bola úplne iná. Aj počula dobre. [Pani nosila načúvací prístroj.] Jest jej chutilo. Tak povedala: Tak mi chutí, akoby to bolo posledný raz. Keď sa jej večer priťažilo... V nemocnici sme čakali. Nervózna som bola. Ešte som mala roboty a na druhý deň som mala ísť ja po doktoroch. A ona mi hovorí: Nepôjdeš zajtra, M., veru nepôjdeš. A v ten večer umrela. Človek to vie.“ (Informátorka, 1949, okres Trnava.)

V niektorých prípadoch spomínajú pamätníci na zvláštne okolnosti smrti, kedy zomierajúci dokladoval špecifickú skúsenosť s iným svetom. „Moja babička bola veľmi, veľmi chorá a hovorili sme, že už leží na smrteľnej posteli. Ráno keď vstala, len sa tak usmievala a pozerala niekam do kúta a nás sa pýtala: Počujete tú krásnu hudbu? My sme nič nepočuli, ale ona ti to úplne tak počúvala, až to tak hltala ako na nejakom nádhernom koncerte. A povedala nám, že: Videla som zlatú bránu, ale ešte ma tam nechcú. A už sme si mysleli, že asi aj zomrie, keď takto rozpráva. A stále čakala môjho otca z roboty. A stále sa naňho pýtala, že: Kde je J., kde je J.? A keď bolo trištvrte na šesť, tak môj otec otvoril dvere, ona sa po všetkých popozerala čo sme tam boli a povedala, že: Dočkala som sa. A normálne zomrela.“ (Informátorka 2, 1949, okres Trnava.)

Dobrá smrť

V prostredí ľudovej kultúry existuje predstava o dobrej smrti. Ako sme už spomenuli, mala byť podľa presvedčenia väčšiny dopriata ľuďom na základe dobrého života. Ťažké zomieranie bolo predmetom rozprávania sa medzi ľuďmi, kedy sa snažili vyhodnotiť takéto negatívny jav najčastejšie v kontexte nielen života jednotlivca, ale celej rodiny. Platilo však, že kto zle žil, aj ťažko umieral. „Ja som sa len toho bála, že môj bude ako ten jeho ujo. Planý človek to bol, planý. Tvrdý. Celý život samé prieky. A pijan, bitkár. A naraz nemohol umrieť. Len si potom k sebe farára volal. A tak sa spovedal, že kričal tie hriechy, až von ho bolo z chalupy počuť. Tak ťažko zomieral.“ (Informátorka, 1954, okres Zvolen.) „Tvrdo zomieral, že bol zlý človek...“ (Informátorka, 1942, okres Dunajská Streda.) Smrť malo urýchliť a uľahčiť nielen zmierenie sa s ľuďmi a s Bohom, ale i vyzradenie tajomstiev a vzájomné odpustenie si. Na zmiernenie ťažkých posledných chvíľ sa používali aj posvätené predmety alebo pitie odvarov z rozlučsveta (zbehovec žeňevský), rozmarínu, či umývanie zomierajúceho odvarom z paprade samčej atď.¹⁷ Okrem týchto spôsobov sa využívalo aj kladenie zomierajúceho na zem rovnobežne s hradami na strope, postielali mu nižšie pod hlavou, snažili sa neprejavovať pri ňom veľký žiaľ a neplakať, aby ho nezdržovali na tomto svete.

Okolnosti smrti boli dôležité nielen pre zomierajúceho, keďže spravidla svedčili

Spomínanie na mŕtvych. Trnava 1980. Foto archív rodiny Sninčákovej a Kulisievičovej.

o jeho živote, ale aj pre pozostalých. Ľudia ľahšie prijímali smrť blízkeho človeka, pokiaľ mali pocit, že vykonali všetko správne a zachovali sa voči nemu dobre. Pokiaľ sa však vyskytli pochybnosti, i také o ktorých nechceli hovoriť na verejnosti, mohli sa stať, podľa ľudovej viery, terčom negatívneho pôsobenia zosnulých po ich smrti. „*Moja mama umreli zle. Ťažko s ňou už bolo, ťažko... tak, že dáme ju do nemocnice. Porážku mala aj na pol tela, tak nohu ťahala za sebou. Zle bolo sa o ňu starať. Ja a muž do roboty, deti... A keď som ju tak našla v zime na dvore padnutú... Tak sme povedali, že do nemocnice. Tak ona veľmi nechcela, veľmi. Tak plakala a držala ma za ruku. Aj sme ju zaviezli. A ráno telefonát, že umrela. To bol šok, tak mi bolo.... Aj som hneď išla. Pustili ma tam, že som sestrička a ja som ju nemohla nájsť. Len tak pohodenú potom na chodbe. Strašné to bolo, strašné... Tak som pohreb potom vybavila, všetko ja. A potom to začalo. Len som mamu počula okolo domu chodiť, tak ako tú nohu ťahala za sebou. Strašne som sa bála. A každú noc vyššie. Až pred spáľňu. Bála som sa, modlila... Aj na omšu som dala a nič neprestávalo. Potom už tak bolo... Začalo mi čosi duchne ťahať. Ťahať zo mňa. Som myslela, že umriem aj ja. Aj som plakala. A potom... Som tak v noci, v nočnej košeli vybehla na cintorín. Tam na hrobe som plakala... Mama, čo mi to robíte? Veď som sa starala, ja jediná... Aj som sa modlila aj na omšu dala... Čo mi to robíte? A plakala som veľmi. A to bol posledný raz. Už sa mi po tom, čo som sa na hrobe vyplakala, s ňou nestávalo.* (Informátorka, 1946, okres Bratislava.)

Osobitnou kapitolou bola smrť osôb, o ktorých si ľudia mysleli, že sa zaoberali čarodejníctvom. Takí mali zomierať najťažšie. „*Bosorka to bola. A keď zomierala, strašne ťažko to bolo. Dlho zomierala, dlho sa trápila. To je tak, že keď zomiera bosorka, musí chytiť niekoho z rodiny za ruku a tým mu odovzdá tie svoje schopnosti, že tak prejdú na iného človeka. Dosiaľ ona nemôže zomrieť, kým tak neurobí. A táto tiež tak. Aj okolo nej stáli a žiaden nechcel prísť bližšie, žeby ho za ruku nechytala. A tak dlho zomierala a zomrieť nemohla.*“ (Informátorka, 1940, okres Zvolen.) Verilo sa, že takýto ľudia sú nebezpeční nielen za života, ale i po smrti.

Návrat mŕtveho

I v súčasnosti existuje viera v možný návrat zosnulého, najčastejšie vtedy, keď sa nevie rozlúčiť so svojim majetkom alebo rodinou, ak mu zabudnú dať pozostalí niečo z dôležitých osobných vecí do truhly, keď sa s niekým nestačili rozlúčiť alebo dali sľub, ktorí nesplnili. Za najsilnejšie puto sa považovalo puto matky s dieťaťom. Aj z tohto dôvodu sa radilo matkám príliš neplakať za zomrelými deťmi, čo sa vysvetľovalo napríklad tým, že slzy matky premočia oblečenie dieťaťa, ktoré potom nemôže odletieť do neba a musí sa trápiť pri svojich rodičoch. V opačnom prípade, keď zomrela matka, ľudia vyjadrovali presvedčenie, že sa môže vrátiť, aby sa o neho postarala. „*Mŕtvi... To sa tak verilo, že aj keď bola mamka mŕtva, chodila kojiť. Nikdy to dieťa v noci neplakalo a ráno nebolo hladné. Lebo ona ho chodila v noci kojiť...*“ (Informátorka, 1936, okres Vranov nad Topľou.) Iný dôvod vracania sa na tento svet potvrdzujú nasledujúce slová informátorky. „*Tak sa vracajú niektorí, ktorí majú aj povinnosť napríklad alebo tak majú radi niečo. Mne keď otec umreli... Len som tak počula ako niekto chodí a zapnuté svetlo bolo... V maštali. Aj tak bolo, akoby niekto medzi statkom bol. Aj som išla, ale len na dvor, čo som sa bála. Som myslela, že hádam aj nejaký zlý človek a či kto. A keď som pozrela dnu, tak som ho zbadala... Tatko, čo vy tu robíte? Čo vy? Lebo tak bolo, že jeho som videla. Tam pri statku. A zrazu len nič. Len klobúk na háčiku... Tak si tam ku dverám dával... Ten tam bol...*“ (Informátorka, 1922, okres Zvolen.) A na inom mieste: „*Ona ešte spala, muž jej bol mŕtvy. Normálne počula, jednie dvere sa otvárali, druhé a videla, že išiel. Za dverami boli vešiaky na stene. Zvesil klobúk, zase sa otvorili dvere a zavreli a odišiel. Ten klobúk, samozrejme, že tam bol na druhý deň ráno. Zobrala klobúk a zakopala to na hrob a viackrát*

bátka neprišiel.“ (Informátorka, 1949, okres Nitra.) Podobne tiež: „Viackrát hovorili, že videli alebo počuli alebo sa snívalo. Po tri dni počuli, že dýcha doma, že prišiel.“ (Informátorka, 1946, okres Nitra.)

Ďalším častým dôvodom predpokladaného návratu mŕtveho domov alebo jeho návštevy blízkych príbuzných či dobrých známych bola nutnosť rozlúčky. Bolo to hlavne v prípadoch náhleho úmrtia, kedy sa zosnulý nestačil rozlúčiť so živými a ani oni s ním. „To jeho otec, to bol ateista. On na takéto veci vôbec neveril. Až ráno, ako pozerá z postele, len ho v chodbe videl, ako ide do kúpeľne. Ešte sa usmial na neho a pozdravil ho. Akoby bol živý. Tak to hovoril, že ho normálne videl. A to on na to neveril. Roztrasený bol, keď to rozprával.“ (Informátorka, 1967, okres Bratislava.) Podobnú situáciu dokumentuje aj nasledujúca výpoveď. „Ja som tu takto sedela v obývačke, normálne na tomto gauči. Len sa zrazu dvere otvorili do izby a tam stál F. Len tak pozrel na mňa a okolo, takú peknú vestu mal a sveter a zavrel dvere a odišiel. Za bieleho dňa to bolo.“ (Informátorka, 1946, okres Trnava.)

Zosnulý mohol dať svojim blízkym podľa informátorov správu o svojom skone. „Keď môj otec bol chorý, ja som bývala kus od nich. Autobusom som ho chodila navštíviť. A keďže nejedol tri týždne, tak sa rátalo, že dlho nevydrží. Ja som bola v autobuse a tak som na neho myslela a naraz vypol autobus svetlo. Bolo tma. Ešte sa autobusár čudoval, že prečo, ved' išiel. Ja som sa pozrela na hodinky a bolo trištvrte na šesť. Kým som prišla domov, stále som mala pocit, že niekto ide za mnou. Aj som sa otáčala, začala som sa báť. Zima mi ostalo. A pritom bol teplý október... Prišla som domov a môj otec bol mŕtvy.“ (Informátorka 2, 1949, okres Trnava.) Mŕtveho, podľa výpovedí informátorov, je možné stretnúť aj na iných miestach, nie je pravidlom, že vždy prídu za dotýčným domov. „Mne keď dedko umreli, tak som ho potom

Zapalovanie sviečok pri kríži postavenom na pamiatku tragickej udalosti. Terchová 2016. Foto M. Bocánová.

Kríž z Terchovej, 2016. Foto M. Bocánová.

videla v kostole, vzadu v lavici... Tam sedel v hnedom obleku. Mame som hovorila: Pozri... a ona... Čo sa stále otáčaš? A keď sme išli, tak sa na mňa len tak smutno pozrel. Sedel tam stále. A potom som stareнке hovorila, čo sa mi stalo. A ona bola vážna, len mi povedala: Nabudúce, keď ho budeš vidieť, hneď mi povedz. Ešte by sa mi chcelo s ním rozlúčiť.“ (Informátorka, 1973, okres Trnava.)

„Keď zomrel môj dedko, stala sa nám taká vec... Volakedy, keď bola búrka a bol večer, vždy nám vypadla elektrika a zostala v celom dome tma. A my sme si zapálili sviečku, jednu dala mama na kredenc, jednu na stôl a tak sme sa rozprávali a počúvali ako hrmí a prší. A to bolo tak deň po dedkovej smrti, ktorý ešte ležal vystretý v tej svojej izbičke, normálne...V kuchyni na kanape. No a mama sa vtedy pozrela do okna a skoro zinfarktovala. Tam sme videli siluetu nášho dedka, v klobúku a kabáte, ako prešiel pod okná. A skoro sme sa zbláznili. Aj sme sa na neho boli pozrieť, ale ležal vystretý v tej kuchyni.“ (Informátorka 2, 1949, okres Trnava.)

Podľa dostupných informácií môžeme potvrdiť, že viera v návrat mŕtveho z dôvodu snahy urovnať záležitosti, ktoré sa nepodarilo za života, je v ľudovom prostredí stále živá. Existuje presvedčenie, že takýto kontakt môžu osoby z iného sveta nadviazať so živými bez ohľadu na ich vierovyznanie. Vyústením väčšiny príbehov je náprava vzťahov cez hranicu smrti a následné upokojenie situácie. S návratom zosnulých predkov sa počítalo aj počas určitých dní roka ako napríklad na Dušičky či Vianoce, ale intenzita kontaktu nikdy nebola taká silná ako bezprostredne po smrti a pochovaní mŕtveho člena rodiny.

Rušenie pokoja mŕtveho

Možnosťou vyvolania aktivity mŕtveho bola aj neúcta k hrobovému miestu, prípadne zabudnutie na starostlivosť oň. Do popredia tu vystupuje prvok nutnosti správania sa k mŕtvym a k miestu ich posledného odpočinku s úctou. Za rušenie pokoja mŕtveho sa považuje nevhodné správanie sa na cintoríne. Vo výskumných lokalitách sme sa stretli s dodržiavaním zákazu chodenia po hroboch či brania vecí z týchto miest. „To nikdy tak nebolo, že by sa smelo po hroboch chodiť. Aj keď len malé miesto bolo medzi nimi, aj keď si mal topánky pooškierať. Tak len pomedzi ne. Ani kvety trhať na hroboch, ani sviečky prehadzovať. To už patrí mŕtvemu, to už jeho majetok. Neslobodno brať, lebo si preto aj do domu príde pýtať.“ (Informátorka, 1944, okres Košice.) Informátori vyjadrovali vieru, že nevhodné správanie sa bude potrestané vyššou mocou, ktorú niekedy nahrádza náhoda. „Detiská sa hrali na cintoríne. Že poobliekali háby a strašiť išli. Behali tam po tých hroboch chlapci. A zrazu im jeden zmizol, už sa večerilo. A ako takí chlapci, keď ho nenašli, išli domov. Lenže jeho nebolo. Hľadali ho všetci a našli ho až ráno. Na tom cintoríne ležal na hrobe. Oni sa mu tie háby zachytili o niečo a on si myslel, že ho umrlec táhá za sebou a tam aj tak dostal infarkt ten chlapec.“ (Informátorka, 1922, okres Snina.)

Záver

Smrť a zomieranie sú faktory ľudského života, s ktorými sa musí vyrovnáť každý jednotlivec. V ľudovom prostredí boli vyprofilované spôsoby správania sa k umierajúcemu, systém zákazov a príkazov, ktorých cieľom bolo uľahčiť skon človeka magickým či racionálnym spôsobom. V minulosti bola smrť súčasťou života ľudí, ktorí zomierali v rodinnom kruhu, ktorý sa im snažil vyplniť posledné žiadosti a zabezpečiť pokoj. Zomieranie nebolo súkromnou záležitosťou, ale sledovali ho viacerí členovia danej komunity. Chodili navštevovať zomierajúceho, stráviť s ním čas v rozhovore, aby si vysvetlili

určité veci, pospomínali, urovnali nevyjasnené záležitosti, aby sa *pokonali* a tak predišli nepríjemným situáciám, ktoré by mohli nastať po úmrtí. Taktiež nabádali zomierajúceho k zmiereniu sa s Bohom a ľuďmi.

V ľudovej kultúre sa stretávame s vierou v predzvesti smrti, ktoré môžu mať rôzny charakter a pôvod. Ich spoločným menovateľom je presvedčenie, že smrť na seba väčšinou upozorní. Najčastejšie prostredníctvom živého sna, ale i rôznych videní, zvláštneho správania sa zvierat, ale aj človeka, ktorého sa udalosť týkala. Spoločenstvo sa utvrdzovalo vo viere, že aj viacero faktorov naznačuje smrť človeka alebo jej spôsob, problém je len v človeku, ak si takéto indicie nevšíma.

Zomieranie sa v súčasnosti len vo výnimočných prípadoch deje doma. Prevláda trend umiestňovať ťažko chorých a zomierajúcich do ústavov a nemocníc, čo je tiež jeden z faktorov, ktorý robí pre dnešného moderného človeka smrť neznámou a obávanou.¹⁸ Zo znalosti strednej a mladšej generácie sa vytrácajú zvyky, ktoré súviseli s týmto obdobím života človeka, avšak zvyšuje sa podiel nevyrovnanosti so smrťou blízkeho, nespokojnosti s možným spôsobom odchodu na druhý svet v neznámom prostredí. V polovici 20. storočia postupne vymizli úkony, ktoré mali verejný charakter a ktoré boli jednoducho sledovateľné širším spoločenstvom ľudí – nosenie jedla na hrob, kladenie obľúbených vecí na miesto posledného odpočinku. Ešte stále sa však dodržiava dávanie osobných vecí do truhly a v mnohých rodinách aj mince do rúk nebožtíka.

Morálnou povinnosťou pozostalých je usporiadanie dôstojného pohrebu a karu pre pozostalých. Systém a postupnosť zvykov a ich naviazanie na jednotlivé fázy zomierania, pochovávanie a vzťahu k hrobovému miestu sa narušil vplyvom inštitúcií (nemocnice a iné zariadenia tohto typu) a budovaním miest, kde bol zosnulý vystretý mimo svojej rodiny (domy smútku). I keď sa stratil priamy kontakt ľudí so smrťou, príbehy a príhody s touto tematikou sú v ústnom ľudovom podaní stále živé. Rozprávania s daným námetom sú atraktívne, starší materiál sa obohacuje novými textami. V súčasnosti sa síce umenšujú rozprávačské situácie, ale tento typ naratívu si nachádza medzi poslucháčmi vždy odozvu. Dnes najrozšírenejším typom rozprávania zviazaným s témou smrti je ten, kde sa komunikuje viera v predzvesti smrti, odkazy z druhého sveta a revenantizmus. Silným stimulantom zmien v tejto oblasti sú aj urbanizačné zmeny a presídľovanie sa obyvateľstva z dedín do miest, čo súvisí často aj so sporadickými návštevami hrobových miest príbuzných a pretrhnutím väzieb s miestami, na ktorých zosnuli predkovia prežili svoj život. Napriek miznutiu verejnosťou videných úkonov a opatrení, ktorými je podľa ľudovej viery možné zabezpečiť si ochranu pred nepriaznivým pôsobením ľudí zo záhrobia, ľudia ich stále poznajú a poznajú aj naratívy, ktoré podporujú vieru v ich účinnosť. Ich vykonávanie sa síce prenieslo vo výraznejšej miere do skrytej, intímnej sféry, ale ich znalosť sa považuje za štandardnú. Smrť a jej okolnosti boli vždy vďačným námetom ľudového rozprávania, a tak je to i dnes napriek modernizačným zmenám, urbanizačným vplyvom, sekularizácii spoločnosti a iným faktorom.

Poznámky:

- 1 Podrobnejšie spracovanú problematiku nájdeme napríklad v diele Chlup, Radek, ed. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. Praha: DharmaGaia, 2007. 340 s. V texte sa orientujeme na oblasť ľudovej kultúry, informácie sú z vybraných lokalít na západnom Slovensku.
- 2 V prostredí ľudovej viery existovala predstava, že duša sa oddeľuje od tohto sveta postupne, môže sa doň vracat napríklad vo významné dni (Vianoce, Dušičky ...), prípadne doriešiť veci, ktoré ju ťažia, alebo sa vracia na svet v snahe pomôcť milovanej osobe či rodinným príslušníkom. Po smrti

- sa mala zdržovať istý čas v blízkosti domu, prípadne širšie miest, kde človek žil. V predstavách ľudí mala sice duša nehmotnú formu, ale mohla sa dožadovať uspokojenia materiálnych potrieb, ktoré sú vlastné živým ľuďom (hlad, sexuálne potreby), tiež si mohla uplatňovať citové a morálne nároky voči živým. C h o r v á t h o v á, Lubica. Duša. In: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. 2. Bratislava: Veda, 1995, s. 114.
- 3 G á f r i k o v á, Gizela, ed. *Posledné veci človeka: štúdie k dejinám slovenskej kultúry 17. – 18. storočia*. Bratislava: Veda, 2010. 255 s.
 - 4 O h l e r, Norbert. *Umírání a smrt ve středověku*. Praha: H&H, 2001, s. 33.
 - 5 J á g e r o v á, Margita. *Posledné zbohom...: Súčasný pohrebný obyčaj*. Nitra: Univerzita Koštantína Filozofa v Nitre, 2008, s. 62–63.
 - 6 K r e k o v i č o v á, Eva. Personifikovaná „Smrť ako nevesta“ v slovenskom folklóre – stredoeurópske súvislosti. In: Krekovičová, Eva, Uhrinová, Alžbeta a Žiláková, Mária, eds. *Kontexty identity: Jubilejný zborník na počesť Anny Divičanovej*. Békéscsaba: Celoštátna slovenská samospráva, 2010, s. 144–151.
 - 7 Prístup k zomieraniu a mŕtvym podlieha vo všetkých ľudských spoločnostiach jasným pravidlám. Človek, ktorý spáchal samovraždu, bol vnímaný ako seba – vrah, nie seba – usmriteľ. Takýto človek porušil dôležité Božie prikázanie a následkom malo byť vyobcovanie zo spoločnosti ľudí, ktorí sa im podriaďovali. K r a f t, Hartmut. *Tabu: magie a sociální skutečnost*. Praha: Mladá fronta, 2006, s. 121–133.
 - 8 M a r e c, Jozef. *Tradičné liečiteľstvo a ľudová mágia na horných Kysuciach*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2011, s. 75–76.
 - 9 B i t ó, László. *Kniha o dobrej smrti: eutelia – eutanázia*. Bratislava: Kallingram, 2006, s. 181–236.
 - 10 Môžeme povedať, že pred vystavením mŕtveho v dome smútku, v obdobiach, kedy telo nebožtíka ležalo vystretá v dome.
 - 11 Dôležitá bola hlavne manipulácia s vodou, s ktorou umyli mŕtveho. Táto voda vykazovala možnosť veľmi negatívneho pôsobenia nielen na ľudí či zvieratá, ale i pôdu, prípadne obydlia. Slama spod mŕtveho sa spalovala, rovnako ako odev, v ktorom zomrel. Do truhly dávali pozostalí mŕtvemu veci, ktoré mal za života v oblube – fajku, fľašku, ruženec, modlitebnú knižku, sväté obrázky a podobne. M a r e c, Jozef. c. d., s. 75–79.
 - 12 V prípadoch krátkej cesty, keď bol Dom smútku vybudovaný na cintoríne a hrobové miesto neďaleko.
 - 13 V kontexte ľudovej viery a predstáv o smrti. V ľudovom prostredí dodnes existuje viera v pobyt duše určitý čas ešte na tomto svete, prípadne jej návrat k pôvodnej rodine.
 - 14 Komunikácii v sne sa venovala náležitá pozornosť, ľudia sa snažili pochopiť priania mŕtveho a splniť ich, „aby mal na druhom svete pokoj“. Sny sa delia na bežné, ktoré odrážajú prežité skutočnosti, nočné mory, alegorické alebo symbolické sny, ktoré poukazujú na určité, pre človeka zásadné veci a deje, a sny živé, veštecké. Základnou metódou výkladu bola slovná podobnosť, symbolická a priama asociácia, ale i princíp kontrastu. S t a r ý, Jiří a H r d l i č k a, Josef, eds. *Spánek a sny*. Praha: Herrmann & synové, 2008, s. 16–17.
 - 15 C h o r v á t h o v á, Lubica. Smrť. In: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. 2. Bratislava: Veda, 1995, s. 176.
 - 16 Pre zachovanie anonymity neuvádzame mená informátorov ani presný názov obce. V texte neuvádzame z etických dôvodov názov obcí, z ktorých informátori pochádzajú, avšak z dôvodu zachovania vedeckej relevantnosti výpovede uvádzame názov okresného mesta. Letopočet pri označení informátora je rokom jeho narodenia.
 - 17 C h o r v á t h o v á, Lubica. c. d., s. 176.
 - 18 B i t ó, László. c. d., s. 31–49.

Literatúra:

- B i t ó, László. *Kniha o dobrej smrti: eutelia – eutanázia*. Bratislava: Kallingram, 2006. 269 s.
- G á f r i k o v á, Gizela, ed. *Posledné veci človeka: štúdie k dejinám slovenskej kultúry 17. – 18. storočia*. Bratislava: Veda, 2010. 255 s.
- C h l u p, Radek, ed. *Pojetí duše v náboženských tradíciách sveta*. Praha: DharmaGaia, 2007. 340 s.
- C h o r v á t h o v á, Lubica. Smrť. In: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. 2. Bratislava: Veda, 1995. 418 s.
- J á g e r o v á, Margita. *Posledné zbohom...: Súčasný pohrebný obyčaj*. Nitra: Univerzita Koštantína Filozofa v Nitre, 2008. 326 s.
- K r a f t, Hartmut. *Tabu: magie a sociální skutečnost*. Praha: Mladá fronta, 2006. 218 s.
- K r e k o v i č o v á, Eva, U h r i n o v á, Alžbeta a Ž i l á k o v á, Mária, eds. *Kontexty identity: Jubilejný zborník na počesť Anny Divičanovej*. Békéscsaba: Celoštátna slovenská samospráva, 2010. 554 s.
- M a r e c, Jozef. *Tradičné liečiteľstvo a ľudová mágia na horných Kysuciach*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2011. 395 s.
- O h l e r, Norbert. *Umírání a smrt ve středověku*. Praha: H&H, 2001. 412 s.
- S t a r ý, Jiří a H r d l i č k a, Josef, eds. *Spánek a sny*. Praha: Herrmann & synové, 2008. 285 s. Svět archaických kultur; 3.

PhDr. Martina B o c á n o v á, Ph.D. (n. 1973), odborná asistentka na Katedre etnológie a mimoeurópskych štúdií Filozofickej fakulte Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Venuje sa výskumu v oblasti duchovnej kultúry, symboliky, folkloristiky, etnolingvistiky, európskeho folklóru a urbánnej etnológie. Od roku 2014 je predsedníčkou Národopisnej spoločnosti Slovenska.

Death as a Problem of Ethnological Research. Contact Between the Dead and the Living in the Present-Day Concept Death

Abstract

In her article the author refers to the living concept of death, life after death and contacts between the dead and the living, which are acceptable also at present. She refers to the concept of traditional approach to these topics, their survival, acceptance and actualization in present-day modern environment marked by secularization and urbanization. The author stresses folk ideas about the world of death, dying and belief in presage of death representing a complicated complex based on the connection with old archaic ideas about death, folk religiousness, personal preferences, topical spiritual movements and rational knowledge. The text outlines opinions of contemporaries on the topic of death, belief in soul surviving in the world even after the burial of the deceased, the concepts of good and evil death. In the end the author refers to the concept of moral duties of the grieving relatives, the implementation of which is required not only by the society but also by the deceased member of the family. The text is primarily focused on providing the results of terrain research.

Der Tod als Problem der ethnologischen Forschung. Der Kontakt der Toten mit den Lebenden im Kontext der Todesvorstellungen in der Gegenwart

Zusammenfassung

Im Artikel verweist die Verfasserin auf lebendige Vorstellungen über den Tod, das Leben nach dem Tod und Kontakte von Toten mit Lebenden, die auch heute noch verbreitet akzeptiert werden. Sie verweist auf das Konzept der traditionellen Haltungen zu diesen Themen und deren Überdauern, Akzeptanz und Aktualisierung auch in der modernen, von Säkularisierung und Urbanisierung gekennzeichneten Gesellschaft. Die Betonung legt sie auf volkstümliche Vorstellungen über die Welt, den Tod, das Sterben und den Glauben bei Vorboten des Todes, die einen komplizierten Komplex

darstellen, entstanden durch Verbindung alter archaischer Todesvorstellungen, Volksreligiösität, persönliche Präferenzen, aktuelle geistliche Strömungen und rationale Erkenntnisse. Der Text bringt die Meinungen unserer Zeitgenossen zum Thema Tod, zum Glauben an den Aufenthalt der Seele in dieser Welt auch nach der Bestattung des Verstorbenen sowie Konzepte eines guten und eines bösen Tods näher. Abschließend wird auf Vorstellungen über die moralischen Pflichten der Hinterbliebenen verwiesen, deren Erfüllung nicht nur von der Umgebung gefordert wird, sondern - in den Vorstellungen der Menschen - auch vom verstorbenen Familienmitglied. Der Text widmet sich vorrangig der Vermittlung der Ergebnisse einer Geländeuntersuchung.